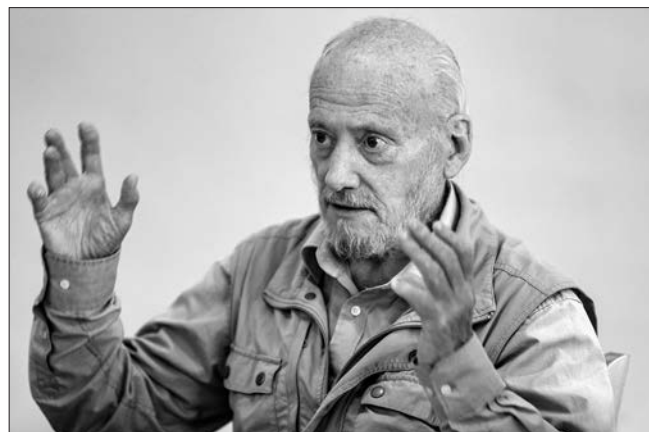

Kičevo.

Foto: © Jože Rehberger Ogrin, 2000.

Ohrid.

Foto: © Jože Rehberger Ogrin, 2015.

»NA VZHODU JE LUČ, V ZNANJU JE KLJUČ ...«

V slovo Zmagu Šmitku (1949–2018)

V soboto, 15. septembra 2018, je pri devetinšestdesetih letih za vedno odšel naš dolgoletni sodelavec ljubljanskega Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo, zasl. prof. dr. Zmagu Šmitku. V treh tednih po povratku s svoje vsakoletne poti po Aziji je še končal svojo zadnjo knjigo, bil na četrtek, 13. septembra, sprejet v jeseniško bolnišnico in po slabih dveh dneh v zgodnjih jutranjih urah umrl zaradi odpovedi ledvic. Vest o Zmagovem nenadnem odhodu nas je pustila brez besed, saj je od upokojitve leta 2010 tako rekoč na novo zaživel, vsako leto prezimil v kakšni od držav Južne ali Jugovzhodne Azije, pri tem še vedno intenzivno raziskoval in pisal ter s kolegi in prijatelji vzdrževal redne stike.

Poleg tega, da je bil Zmagu neprecenljiv kolega in prijatelj, ki nas je s svojo neprisiljeno naravo, tolerantnostjo in duhovitostjo vedno znova opomnil, da vse skupaj le ni tako zelo resno in usodno, kot se je včasih zdelo, da je, je bil tudi izjemen profesor, raziskovalec in učenjak. Njegova podrobna biografija je bila ob prejemu Murkove nagrade za življenjsko delo leta 2013 objavljena v *Glasniku SED* 53 (1–2). Ob tej priložnosti se je z njim pogovarjal tudi novinar in kolega iz študentskih let, Milan Vogel, ki je v *Glasniku SED* 54 (1–2) (2014) nato orisal tudi tista področja njegovega delovanja, ki v bibliografsko zasnovani utemeljitvi za Murkovo nagrado niso bila toliko izpostavljena (čeprav ne povsem izpuščena).

Gre predvsem za Zmagova potovanja v Indijo in druge azijske dežele, od koder je vedno črpal navdih za svoje delo. Ob njegovem siceršnjem opusu del, ki zajema tudi

številne razprave, monografije, poglavja, enciklopedične in poljudne članke o slovenski kulturi, se ta trditev na prvi pogled zdi nekoliko redukcionistična.¹ Toda Zmaga smo poznali predvsem skozi njegovo nenehno prizadevanje za uveljavitev in razvoj neevropske etnologije pri nas. Tudi v njegovem dejavnem preoblikovanju temeljne usmeritve slovenske etnologije in utiranju poti antropološki tradiciji na Slovenskem v devetdesetih letih, o čemer je (sam ali v soavtorstvu) med letoma 1991 in 2000 objavil vrsto člankov, je mogoče najprej videti njegovo željo po odpiranju naše vede v svet. Seveda je to vključevalo tudi širitev njenih teoretskih in metodoloških usmeritev, toda Zmagu je ves čas videl možnost za razvoj naše vede v neevropskih tematikah in nas venomer opozarjal, da smo na neevropskih terenih lahko ambicioznejši, odločnejši, boljši.

V tem duhu je izpeljal svojo obsesno raziskavo zgodovine potovanja Slovencev v neevropske svetove v osemdesetih in devetdesetih letih. Njegova temeljna dela tega obdobja so bila *Klic daljnih svetov* (1986) (Kajuhova nagrada 1987), *Poti do obzorja* (1988) in *Srečevanja z drugačnostjo* (1995), k tej tematiki pa se je pogosto vračal tudi pozneje, ko je v tem ali onem okviru prihajalo do vedno novih pobud za, denimo, obravnavo posameznih sloven-

¹ Na primer poglavje *Delitev dela v gospodarstvu* v knjigi *Kruh in politika* iz leta 1987 je bila za tisti čas izjemno napredna in pronicljiva etnografija ekonomskih odnosov, pri kateri so bili v ospredju raziskave posamezniki in njihove življenjske razmere, kar je bilo ob siceršnjem takrat še vedno prevladujočem zanimanju za kmečko materialno kulturo, delovna orodja in tehnične postopke precejšnja novost.

* Boštjan Kravanja, doc. dr. etn., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana; boštjan.kravanja@ff.uni-lj.si.

skih misijonarjev in klasičnih raziskovalcev neevropskih svetov (A. Karlin, F. Baraga, F. A. Hallerstein, I. Benigar in številni drugi).

Drugo, še obsežnejšo, temeljitejšo in bolj dolgotrajno vez z Indijo in azijskimi kulturami je Zmago razvil v obsežnem opusu del s področja slovenske mitologije in religije v perspektivi indoevropskih oziroma evrazijskih mitov in idejnih tokov (npr. *Kristalna gora* (1998), *Mitološko izročilo Slovencev* (2004) (Murkovo priznanje 2005), *Poetika in logika slovenskih mitov* (2012)). Mitologiji in religiji je v petnajstih letih posvetil na desetine znanstvenih, strokovnih in tudi poljudnih člankov, spremnih besed, zbirk ljudskih pripovedi in še bi lahko naštevali. Nujnost komparativne metode pri tem študiju je v predgovoru nagrajenega *Mitološkega izročila* utemeljil takole: »Študij mitov v monokulturnem okolju nas ne pripelje daleč, v najboljšem primeru do spoznanja o omejenosti in fragmentarnosti tovrstnih virov, v najslabšem pa do samovoljnih razlag ali celo rasističnih konstruktov o ‚izvoljenem narodu‘« (str. 6).

Indijo je Zmago prvič obiskal leta 1976. V svojih *Mandalah* (glej spodaj) je v zvezi s tem zapisal: »tam [sem se] znašel po neki inerciji, saj sem leto dni prej med počitnicami v Afganistanu presenečen ugotovil, da me od dežele tisočerih bogov ločijo le še prelazi Hindikuša« (str. 5). Drugič se je v Indijo po kopenski poti skupaj s kolegi Blažem Telbanom, Mojco Račič in Zoro Pavlin Slivnik odpravil leta 1978, ko je z referatom nastopil na 10. svetovnem kongresu antropoloških in etnoloških znanosti v New Delhiju. Nadalje se je na Univerzi v New Delhiju strokovno izpopolnjeval med oktobrom 1979 in septembrom 1980, ponovno pa je to univerzo za štiri mesece obiskal leta 1993.

Potoval je sicer v marsikatero regijo v svetu, a indijski podkontinent je zares prekriziral podolgem in počez, se tja vračal tako rekoč vse življenje, se tam učil, bral, pisal, romal in obiskal vse pomembne budistične ter druge spomenike in kraje. Najbolj kompletno je svoja indijska potovanja in raziskovanja strnil v briljantni knjigi o kulturnih dosežkih budizma *Mandale: Tajni vrtovi razsvetljenja* (2016). To delo ni le prvovrstna študija o »tradicionalnih in še obstoječih razumevanjih prostora, časa, umetnosti in arhitekture (in s tem estetike nasploh) v teh deželah« (str. 5), ampak krona njegovih štiridesetletnih poti in bivanj v regiji, kjer se je počutil kot doma.

Zmago je bil tudi zelo priljubljen profesor.² S svojimi izkušnjami z indijskega podkontinenta in s številnih drugih potovanj po Aziji (Turčija, Iran, Afganistan, Pakistan, Tibet, Kitajska, Japonska, Šrilanka, države jugovzhodne Azije, Indonezija, Filipini ...) je navduševal generacije študentov, med drugim pa je organiziral tudi številne, za naše

Piran.

Foto: © Jože Rehberger Ogrin, 2006.

čase kar pustolovske, študentske strokovne ekskurzije v Zakavkazje, Srednjo Azijo, Mongolijo, Turčijo, Maroko in še kam. Njegova predavanja iz Etnologije Azije in Antropologije religije so bila temeljita, duhovita, podana na preprost in razumljiv način, toda obsežna, tako da izpitov pri njem ni bilo enostavno narediti. S študenti je kljub temu pogosto navezal pristne stike tudi zunaj predavalnic, in se, denimo, njihovih brucovanj in drugih srečanj, kamor so navadno povabili tudi profesorje, rade volje udeleževal. Kot mentor nas je raje kot preveč strogo usmerjal, spodbujal k iskanju lastnih poti. Našim silnim odkritjem in preliminarnim idejam je sicer pozorno prisluhnil, a zanj je štela predvsem pisana beseda, kar je bilo tudi njegovo siceršnje vodilo v raziskovalnem življenju. Je pa v svojem vsestranskem zanimanju za simbole ničkolikokrat organiziral kakšno družbico, da smo si skupaj ogledali ta in oni relief, kamen, tloris, stavbo, krajino ipd. Od naših skupnih terenov z Zmagom so bili najbolj nepozabni tisti v Makedoniji, ki smo jih med letoma 2000 in 2011 izvajali v okviru bilateralnih sodelovanj s kolegi na Oddelku za etnologijo in antropologijo v Skopju. Tudi tam je bil Zmago bolj kot na celostne pripovedi pozoren na posamezne drobce, ki jih je že tako ves čas po malem zbiral, iz njih počasi sestavljal podatke in jih potem vpletal v svoje pregledno organizirane in zaokrožene pripovedi o religijskih predstavah, mitoloških krajinah, svetih krajih, ritualnih praksah itd.

Trenutnih trendov in modnih muh v etnologiji in antropologiji Zmago ni preveč maral, čeprav jih je seveda dobro poznal, če ne drugače, skozi številne sestanke, simpozije in konference. Načeloma pa je izhajal iz klasičnih avtorjev in v svoji interdisciplinarni in komparativni usmeritvi venomer ostajal samosvoj. Je pa imel danes že kar redko navado, da je o problemu, ki se ga je znanstveno lotil, predelal domala vse, kar je bilo na voljo. Slednje se je odražalo tudi v njegovem specifičnem stilu sistematičnega in izdatno podprtega pisanja, ki ga je mojstrsko zaokrožal v domišljeni strukturi poglavij.

² Redni profesor za neevropsko etnologijo in antropologijo religije je postal leta 1995, leta 1999 je za izjemne zasluge prejel Zlato plaketo UL, zaslužni profesor pa je po že omenjeni upokojitvi postal leta 2012.

Ko smo sestavljali programe simpozijev, denimo vsakoletnega Mednarodnega etnološkega sredozemskega simpozija v Piranu (1994–2009), nas je pogosto presenečal z genialnimi idejami in je kot izjemen erudit vedno znova postavljal temeljna vprašanja o človeku. V luči te razgledanosti ni presenetljivo, da je Zmagov vpliv segal tudi daleč čez strokovne in znanstvene okvire, saj je tudi širša javnost v njegovih knjigah, kjer je uspel zapletene in obsežne stvari podati na preprost, razumljiv in širše dostopen način, prepoznala trajno vrednoto. Lahko rečemo, da je bil na področju komparativne mitologije, kultur indijske podceline in njihovega širšega vpliva v svetu, pa tudi etnologije in antropologije nasploh, Zmago nedvomna avtoriteta, ki ji pri nas ni bilo para, številna njegova besedila in zborniki pa so vzbujali veliko zanimanja tudi v tujini.

Zmago Šmitek pa predvsem ni bil samo običajen profesor, ki bi marljivo opravljal svoje delo v slonokoščenem stolpu akademije. Bil je nekaj posebnega. Rad je imel ljudi in mnogim se je zapisal kot izjemen človek in humanist; prijateljeval je z vsemi, z raziskovalci, akademiki, s kulturniki najrazličnejših strok in profilov ter z mnogimi študenti.

Ljudje se ga bodo spominjali po izjemni razgledanosti, človeški širini in duhovitosti. Ob tej priljudni naravi je vedno izžareval tudi nekaj akademskega duha profesorjev starega kova, a svežina njegovih idej in pripravljenost za vedno nove izzive nista uplahnili vse do konca njegovega intenzivnega življenja.

Vsem, ki smo imeli to srečo, da smo poznali tega raziskovalca, učitelja, mentorja, sodelavca in vedno duhovitega sogovornika, bo ostal v trajnem spominu kot velik in pokončen človek, ki nam je s svojimi deli na nek način vedno kazal pot naprej. Osebnostno mi je Zmago v izvod svojih *Mandal* avgusta 2016 napisal naslednje posvetilo: »Na Vzhodu je luč, v znanju je ključ ...«. Danes, ko Zmaga nenadoma ni več med nami, to berem povsem drugače, kot sem takrat, ko mi je podaril to izjemno knjigo o azijskih religijskih krajinah. Navsezadnje se je Zmago od vseh nas poslovil s še eno knjigo, ki bo ugledala luč sveta po tem, ko je sam že odšel. Kot tolikokrat doslej, Zmagu še zadnjič rečem srečno pot, po možnosti v katerega od rajskih krajev, ki jih je tako dobro in natančno opisal v svojih številnih delih.

